

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

УДК 37.037

DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-1

О.Д. ГАУРЯК,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фізичної культури та основ здоров'я

Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (м. Чернівці)

А.М. БОГДАНЮК,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (м. Чернівці)

О.М. КИСЕЛИЦЯ,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри фізичної культури та основ здоров'я

Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича (м. Чернівці)

ШЛЯХИ ТВОРЧОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЙ Г. ВАЩЕНКА ЩОДО ВИХОВАННЯ ВОЛІ І ХАРАКТЕРУ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРАКТИЦІ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Згідно з «Концепцією розвитку освіти на 2015–2025 рр.» (2015), «Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), з «Концептуальними засадами реформування середньої освіти «Нова українська школа»» (2016), одним із стратегічних завдань навчання та виховання учнівської молоді визначено формування вільної, духовно розвиненої особистості, а пріоритетним завданням виховання, у тому числі й фізичного, є виховання вольової, сильної мужньої особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення. Вважаємо, що саме ці положення цілком співзвучні з ідеями та поглядами видатного українського ученого-педагога, філософа та громадського діяча Григорія Григоровича Ващенко (1878–1967) як у загальному спрямуванні ідей професора щодо виховання української молоді, так і питань фізичного виховання зокрема.

У статті висвітлено шляхи творчої реалізації теоретико-практичних ідей Г. Ващенко щодо виховання волі і характеру в процесі фізичного виховання у практичній роботі учителя фізичної культури сучасної школи.

У дослідженні застосовувалися такі методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, аналогія) – для обґрунтування актуальності дослідження, визначення понятійно-категоріального апарату, формулювання висновків; порівняльно-історичні (хронологічний, проблемно-тематичний та логіко-історичний метод) – для об'єктивного аналізу теоретико-практичних ідей Г. Ващенко щодо системи фізичного виховання й використання засобів фізичного виховання з метою виховання волі і характеру української молоді; емпіричні (метод вивчення педагогічної наукової літератури, історіографічного аналізу, пошуково-бібліографічний) – для аналізу, систематизації та узагальнення джерельної бази, висвітлення наукового доробку Г. Ващенко; герменевтичний – для коментування творів та інтерпретації наукових поглядів Г. Ващенко щодо виховання волі і характеру української молоді засобами фізичного виховання.

Творче використання теоретико-практичних ідей видатного педагога у сучасній школі, впровадження українських традицій й обрядів, впровадження національної культури у фізичне виховання школярів – національних ігор, танців, розваг, турпоходів, екскурсій, фізкультурно-оздоровчих заходів, спортивних змагань, проведення лекцій, бесід, базованих на героїко-патріотичному досвіді; застосування новітніх технологій з урахуванням гігієнічних факторів та ідей народного виховання буде сприяти вихованню дисциплінованості, ініціативи, гідності, патріотизму, а найголовніше – вихованню волі і характеру. Адже, мусимо пам'ятати, що вчитель фізичної культури – не професія, а стиль життя.

Ключові слова: науково-педагогічна спадщина Г. Ващенко, тіловиховання, фізичне виховання, воля, характер, учитель фізичної культури, сучасна школа.

Постановка проблеми. Фізичне виховання було і є основою для розвитку та самовдосконалення особистості, фізичного та духовного гарту молоді. Нині національна система освіти й виховання, у тому числі й фізичного, переживає період глибинних змін. Згідно з «Концепцією розвитку освіти на 2015–2025 рр.» (2015), «Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (2015), згідно з «Концептуальними засадами реформування середньої освіти «Нова українська школа»» (2016), одним із стратегічних завдань навчання та виховання учнівської молоді визначено формування вільної, духовно розвиненої особистості, а пріоритетним завданням виховання, в тому числі й фізичного є виховання вольової, сильної мужньої особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення.

У навчальній програмі предмета «Фізична культура» (2017) для закладів загальної середньої освіти, йдеться про те, що «Випускник сучасної школи – це патріот України, який знає її історію; носій української культури, який поважає культуру інших народів; має бажання і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті. Сучасний школяр це особистість – цілісна, усебічно розвинена, здатна до критичного мислення; інноватор – здатний розвиватися й вчитися впродовж всього життя [11]. На нашу думку, ці положення цілком співзвучні з ідеями та поглядами видатного українського ученого-педагога, філософа та громадського діяча Григорія Григоровича Ващенко (1878–1967) як у загальному спрямуванні ідей професора щодо виховання української молоді, так і питань фізичного виховання зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні особлива увага науковців зосереджена на дослідженні різних аспектів наукового доробку видатного педагога Г. Ващенко. Характерною ознакою сучасних історико-педагогічних досліджень є зацікавленість науковців різними ідеями виховання молоді, а також виховання волі і характеру в творчій спадщині Г. Ващенко, про що свідчать наукові праці вчених Т. Антонюк (2009), А. Бойко (2010, 2013), О. Вишневського (2007, 2010), С. Головчук (2014), Н. Дічек (2003), І. Зайченко (2014), О. Окопного (2005), Л. Петренко (2016, 2017, 2018), Н. Пусепліної (2015), В. Сало (2015), М. Чепіль (2015) та ін., а також дисертаційні дослідження Г. Бугайцевої (2000), О. Гука (2012), С. Головчук (2012), О. Гауряк (2017).

Усі дослідники єдині у тому, що в основу виховання української молоді Г. Ващенко ставив загальнолюдські й національні цінності, будував виховний ідеал української людини на двох основних принципах: християнської моралі й української духовності. «Головне завдання у вихованні української молоді Г. Ващенко бачив у вихованні волі й характеру під «високим гаслом»: «Служба Богові й Батьківщині» [1, с. 173].

Як зауважує дослідниця С. Головчук, «Тривалий час, аж до 1993 р., ім'я Г. Ващенко замовчувалося, бо його ідеї мали чітке національне спрямування, що не відповідало радянській ідеології. Однак нині вони мають бути включені до сучасного наукового обігу» [8]. «За 22 роки педагогічної діяльності в еміграції Г. Ващенко написав багато праць, які мають значну наукову цінність для педагогів і вихователів, для всіх українців, бо писалися вони з думками про долю рідного народу, про національне виховання молодого покоління», – стверджує О. Гук [9].

Як зазначає відомий український професор, член Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенко, О. Вишневський, проблема виховання волі і характеру є однією з домінуючих у творчості Г. Ващенко [5, с. 116].

У дисертаційному дослідженні «Ідеї фізичного виховання у педагогічній спадщині Григорія Ващенко» зазначено, що теорія тіловиховання Г. Ващенко – цілісна науково-теоретич-

на система, а фізичне виховання, що має на меті формування фізичної досконалості особистості, пов'язане перш за все із національними цінностями й завданнями українства». Термін «тіловиховання», як і власне розробка концептуальних основ тіловиховання, як складової національного виховання, належить саме Г. Ващенку» [7].

На думку метра сучасної теорії та методики фізичного виховання школярів Б. Шияна, видатний професор Г. Ващенко вивчивши й глибоко проаналізувавши системи фізичного виховання персів, греків, римлян, аналізує шведську і німецьку системи фізичного виховання та розкриває зміст системи фізичного виховання у загальному, визначаючи завдання гігієнічного (здоров'язберігаючого) виховання та значення руханки, гри, спорту взагалі. Після ґрунтовного аналізу досвіду минулого, що стосується системи фізичного виховання, видатний педагог формує засади творення української системи тіловиховання, які актуальні і нині [14, с. 75–76].

Зважаючи на те, що фізичне виховання є невід'ємною складовою частиною національного виховання, доцільність і актуальність дослідження очевидна.

Мета дослідження. Аналіз наукових праць та дисертаційних досліджень свідчить про те, що спадщину видатного українського педагога Г. Ващенка активно досліджують сучасні науковці різних галузей; одне з провідних місць в педагогічних творах видатного педагога займають питання тіловиховання як виховання волі та характеру. Разом з тим шляхи впровадження теоретико-практичних ідей та поглядів Г. Ващенка щодо використання засобів фізичного виховання з метою виховання волі й характеру в практичній діяльності учителя фізичної культури висвітлено недостатньо. Отже, метою даного наукового дослідження є висвітлення шляхів творчої реалізації теоретико-практичних ідей Г. Ващенка щодо виховання волі і характеру в процесі фізичного виховання в практичній роботі учителя фізичної культури сучасної школи.

Для розв'язання поставлених завдань у науковому дослідженні застосовувалися такі методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, аналогія) – для обґрунтування актуальності дослідження, визначення понятійно-категоріального апарату, формулювання висновків; порівняльно-історичні (хронологічний, проблемно-тематичний та логіко-історичний метод) – для об'єктивного аналізу теоретико-практичних ідей Г. Ващенка щодо системи фізичного виховання та використання засобів фізичного виховання з метою виховання волі і характеру української молоді; емпіричні (метод вивчення педагогічної наукової літератури, історіографічного аналізу, пошуково-бібліографічний метод) – для аналізу, систематизації та узагальнення джерельної бази, висвітлення наукового доробку Г. Ващенка; герменевтичний – для коментування творів та інтерпретації наукових поглядів Г. Ващенка щодо виховання волі і характеру української молоді засобами фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіх будь-яких заходів у галузі фізичного виховання, ефективність фізкультурно-спортивних занять значною мірою залежить від складу відповідних фахівців, рівня їхньої професійної підготовки, ставлення до справи [13, с. 65], адже сучасна система фізичного виховання, окрім розвитку фізичних здібностей, фізичних якостей, зміцнення здоров'я, покликана забезпечувати єдність, розумового, фізичного й духовного розвитку школяра. Вирішення виховних завдань, окрім розвитку інтелекту й утвердження життєвого оптимізму, виховання любові до праці й розширення естетичного впливу на учня, передбачає патріотичне та моральне загартування молоді, виховання волі й характеру [14, с. 63].

«Особистість учителя, його авторитет перед учнями відіграють важливу роль у досягненні цілей навчання, а ще більше – вихованні» [13, с. 65]. Нині перед вчителем фізичної культури сучасної школі стоїть завдання виховати інтелектуальну, гармонійно розвинуту, вольову особистість з міцним характером, здатну до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, патріота якій зможе працювати на благо своєї держави, а в разі потреби стати на її захист. Ці завдання співзвучні з ідеями та закликами видатного педагога, адже Г. Ващенко наголошував: «...виховання має характер суспільного процесу, себто воно охоплює особистість молодого людини в цілому: її мислення, почуття і волю. Інакше кажучи... в школі... молодь набуває знань і розвиває свої розумові здібності...; завдання нашої школи – виховати у молоді високі почуття, зміцнити волю й виробити характер» [2, с. 277].

Г. Ващенко був впевнений, що, виховуючи підростаюче покоління, педагог бере найактивнішу участь у творенні майбутнього свого народу. У свої працях він звертався до педагогів й керівників, у тому числі й фізичного виховання та спорту, які виховують молоде покоління зі словами: «Майбутнє великою мірою залежить від того, що уявляє з себе молоде покоління, як воно буде виховане, бо воно буде творити це майбутнє» [1, с. 69].

Свої ідеї та погляди щодо виховання волі і характеру в процесі фізичного виховання видатний педагог-вчений Г. Ващенко виклав у фундаментальних працях «Виховання волі і характеру» (1952, 1957) та «Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру» (1956).

Розмірковуючи над проблемою фізичного виховання, Г. Ващенко ставив запитання, чи можливо через «тіловиховання», тобто фізичне виховання, формувати волю та виховувати характер людини саме таким чином, щоб тіло стало знаряддям людського духу, й давав відповідь, що «... така чи інша вдача людини, залежить не стільки від її успадкованих властивостей, скільки від виховання і самовиховання» [6, с. 40]. Завдання фізичного виховання Г. Ващенко формулює таким чином: «Наше завдання полягає у тому, щоб виховати людину міцну духом і тілом, але таку, щоб в неї дух панував над тілом» [3, с. 41]. Саме в цьому видатний педагог вбачав сенс української системи фізичного виховання.

У сучасних підручниках теорії та методики фізичного виховання йдеться про те що, заняття фізкультурною і спортом, щоденне виконання фізичних вправ, окрім розвитку фізичних здібностей, розвивають й морально-вольові якості людини. На думку науковця Б. Шияна, більшість з того, що розуміють під «фізичним вихованням», є одночасно і вихованням волі [14, с. 66].

За даними професора Т. Круцевич, такі моральні якості особистості, як чесність, шляхетність, скромність, колективізм, прагнення робити добро, активно протистояти злу, підлості, допомагати слабким і знедоленим, повага суспільних інтересів і взаємна повага, являють собою складові фізичної культури і їх виховання здійснюється на заняттях фізичними вправами (уроках) [13, с. 62].

Серед вольових якостей, які найбільш піддаються впливові у процесі фізичного виховання, за твердженням Б. Шияна є:

- цілеспрямованість (підпорядкування усіх сил для досягнення результату; наполегливість та впертість, що має прояв при подоланні труднощів);
- витримка (здатність до регулювання власних почуттів та настрою);
- рішучість і сміливість (здатність швидко приймати рішення і діяти всупереч небезпеці);
- ініціативність (подолання труднощів нетрадиційним методами і засобами). Отже, самі заняття фізичними вправами, це вже, по суті, вольовий процес [14, с. 67], тобто прояв волі і характеру.

Таким чином, заняття фізичними вправами на уроках фізичної культури та організація з боку вчителів і участь школярів у позанавчальних фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходах – вже є прояв вольових зусиль, що сприятимуть вихованню волі і характеру учнів.

Особливо цінним для виховання волі і характеру сучасних школярів, буде використання учителями фізичної культури народно-педагогічного досвіду, що було важливим джерелом формування поглядів Г. Ващенка стосовно проблеми фізичного виховання (погляди К. Ушинського, С. Русосові, О. Духновича), поєднання гармонійного фізичного розвитку з інтелектуальним та виховання вольових якостей, виховання волі і характеру учнівської молоді. Використання у фізичному вихованні школярів історичного досвіду козацької педагогіки, що є яскравим компонентом автентичної української педагогіки, фізичного виховання ідеалом якої був лицар, воїн, захисник, вірний Богові та Батьківщині, адже «...в процесі виховання суспільство передає підростаючим поколінням свої традиції, тенденції, культурну спадщину» [12, с. 40].

До чинників, що сприяють вихованню волі і характеру, Г. Ващенко відносив долання зовнішніх і внутрішніх труднощів, християнський світогляд; до засобів тіловиховання: «руханку», «гімнастичні вправи», тобто заняття фізичними вправами, «гру» й заняття спортом [3].

Використання народних ігор та забав, використання народних традицій у процесі фізичного виховання сприятиме не тільки вихованню волі і характеру учнівської молоді, а й вихованню патріотизму та любові до Батьківщини. Адже, як зазначав педагог, «... слід наших дітей навчати національних ігор, які, до речі, часто бувають повні краси і тому сприяють

вихованню у дітей любові до Батьківщині» [4, с. 225]. Разом з тим спільні ігри виробляють у дитини здібність організовувати, діяти, підкорюватися певним правилам, бути дисциплінованим. На думку педагога, це вже не тільки риси почуття, а й прояв волі й характеру. Окрім того, зауважував видатний педагог, що «... гра, особливо групова, виховує у дитини наполегливість, витривалість, послідовність у дії, свідомість відповідальності і т. ін.» [1, с. 121].

Слушними є зауваження видатного педагога, стосовно організації ігор і забав, які сучасні вчителі мають взяти на озброєння, а саме: «... догляд дорослих за грою і керівництво нею мають бути тактовним і, головне, не вбивати ініціативи дітей, а навпаки – сприяти її розвитку» [4, с. 225].

Слід зазначити, що у контексті нашого дослідження важливого значення для виховання волі і характеру української молоді Г. Ващенко надавав організації та проведенню «спеціальних сходин» (лекцій, бесід, днів спортивної слави), «далеких екскурсій» (екскурсії в різні міста України), «табори серед природи» (турпоходи), «Святочних академій й походів» (фізкультурно-оздоровчі свята та заходи), «Народні свята» (фізкультурні заходи, присвячені до народних свят). Видатний педагог наголошував: «...доцільно організувати різні екскурсії з метою вивчення нашого минулого, ознайомлення з промисловістю, екскурсії до музеїв і т. ін». Доцільними й важливими є поради педагога щодо організації цих заходів: «Під час самої екскурсії керівник мусить стежити за тим, щоб кожний екскурсант виконував свої обов'язки, щоб провадилися записи спостережень, робилися нотатки й замальовки...» [1, с. 375], для подальшого їх аналізу й обговорення.

Особливо важливого значення для виховання організованості та дисциплінованості, виховання волі і характеру Г. Ващенко надав організації та проведенню турпоходів. Як писав видатний педагог, «Умови таборового життя дають багато можливостей для виховання у молоді дисциплінованості і організованості» [1, с. 375]. Наголошуючи на тому, що у турпоході, перш за все виховне значення має сам розпорядок «таборового життя», а саме: «...вставання в певний час, спільна молитва, зарядкова гімнастика, в певний час снідання, обід і вечеря, – все це організує юнака й виробляє у нього здорові навички» [1, с. 376]. Окрім того, виконання ранкової гімнастики (зарядки), використання фізичних вправ, рухливих ігор, заняття спортом сприяють вихованню дисциплінованості та організованості, відповідальності, привчають молодь координувати діяти зі своїми товаришами, виховують почуття пошани до товаришів, а ще, за його словами, навчають «...підлягати керівництву, поводитись чемно з товаришами і т. ін.», що теж, на нашу думку, сприяє вихованню волі і характеру. Окрім того, видатний педагог зауважував, що у турпоходах можлива й організація військового вишколу, під час якої молодь привчається до військової дисципліни. Адже, на думку педагога, наша молодь повинна бути готова до «...збройного удару з ворогом ... і щоб вийти переможно з цього удару, вона мусить бути добре підготованою» [3, с. 53].

Організація фізкультурних заходів, присвячених до народних свят, наприклад, до Дня козацької слави, на думку Г. Ващенко, мають велике зазначення та великий вплив на виховання честі, гідності, пошани до історичного минулого нашого народу, пошани та любові до рідної Батьківщини. Щодо організації таких заходів, то педагог радив: «1) Національні свята має організувати не кожна окрема українська організація, а всі організації спільно; 2) у національних святах має брати участь церква, як найбільш об'єднуюча сила; зі Служби Божої й мають починатись народні свята» [1, с. 317].

Великого зазначення Г. Ващенко надавав організації та проведенню фізкультурно-оздоровчих свят та заходів. Педагог наголошував: «Вони сприяють об'єднанню молоді, запалюють її спільними почуттями патріотизму і разом з тим виховують здібність діяти організовано» [1, с. 375]. Головне, на його переконання, ці заходи мають бути добре організовані, мають обов'язково проводитись під «розумним» керівництвом учителів, але в жодному разі не пригнічуючи ініціативи школярів. Таким чином, у процесі фізичного виховання, організовуючи позанавчальні фізкультурні заходи, учителі мають обов'язково підтримувати активність та ініціативу учнів, адже, за Г. Ващенко, «Починаючи з наймолодших років, ... школа, керуючи процесом формування особистості дитини, мусить розвивати в неї активність і ініціативу, виховувати у неї свідомість і почуття відповідальності не тільки за свою працю, а й за поведінку взагалі» [1, с. 168].

Отже, використання ідей Г. Ващенко у практичній діяльності учителя фізичної культури в сучасній школі щодо організації та проведення позанавчальних фізкультурних заходів (Днів здоров'я, турпоходів, екскурсій лекцій, бесід, Днів спортивної слави тощо), буде не тільки підвищувати фізичний розвиток школярів, сприяти їх залученню до систематичних занять фізичними вправами, а й сприятиме вихованню дисциплінованості, організованості, виховуватиме ініціативність, почуття колективізму, взаємодопомоги, пошани і поваги один до одного та вихованню волі й характеру. Окрім того, «...шкільний спорт дозволяє учням відкрити для себе різні аспекти спортивного життя» [10, с. 323].

У фізичному вихованні велике значення надається використанню сприятливого впливу природних факторів зовнішнього середовища, а саме природних сил – сонячне випромінювання, повітря й вода, які можливо використовувати у двох напрямках: 1) для створення умов успішної організації та проведення занять фізичними вправами; 2) використання цілющих сил природи для загартування [13, с. 85]. Отже, вважаємо, що проведення уроків фізичної культури та позанавчальних фізкультурних заходів на свіжому повітрі (при умові сприятливої погоди) буде сприяти загартуванню організму учнів та вихованню волі і характеру, про що говорив Г. Ващенко.

Зважаючи на те, що до засобів фізичного виховання, окрім фізичних вправ та занять спортом належать неспецифічні засоби (гігієнічні фактори), реалізація завдань фізичного виховання, в тому числі й виховання морально-вольових якостей, виховання волі і характеру та ефективність самих фізичних вправ буде найповнішою лише за умов дотримання необхідних гігієнічних норм [14, с. 106]. Вважаємо важливим у сучасній школі дотримання гігієнічних норм, а саме гігієни приміщення та одягу, тобто підтримання чистоти у спортивному залі, обов'язкова наявність спортивної форми на уроках фізичної культури та під час позанавчальних фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів як для учнів, так і для вчителів.

Вважаємо, що жоден ідеально організований навчально-педагогічний процес ніколи не дасть бажаного ефекту, якщо нехтувати проявом організованості, дисциплінованості та не дотримуватися режиму харчування, режиму праці і відпочинку, режиму сну тощо. Адже, як наголошував видатний педагог, – «...дуже важлива риса, що її слід систематично виховувати у нашої молоді, це дисциплінованість» й додавав: «Слід пам'ятати, що дисциплінованість гарантує як успіх праці, так і здоров'я людини» [1, с. 263]. Отже, дотримання порад та зауваг Г. Ващенко щодо гігієни харчування, чистоти одягу, дотримання режиму праці та відпочинку, окрім позитивного впливу на здоров'я школяра, сприятимуть розвитку організованості, дисциплінованості й вихованню волі і характеру. Адже, за вченням видатного педагога, дисциплінованість виявляється не тільки під час занять фізичними вправами, а й в особистому житті, в тому, як людина доцільно планує свою працю й відпочинок, дотримується раціональних способів життєдіяльності, слідкує за своїм здоров'ям [1, с. 265].

Однією з важливіших засад української системи тіловиховання Г. Ващенко є самовиховання, яке органічно поєднується з всією системою виховання. Як зазначав педагог, «Виховання мусить бути органічно зв'язане з самовихованням» [1, с. 168]. А отже, систематичні заняття фізичними вправами, в тому числі й в самостійних заняттях, виконання домашніх завдань з фізичної культури, вимагають від учнів прояву вольових зусиль і, у свою чергу, будуть сприяти вихованню волі і характеру. На його переконання – «...виконання шкільних завдань часто вимагає від учня значних вольових зусиль у переборенні труднощів. Все це змінює волю дитини» [1, с. 27].

На думку видатного педагога, велике виховне значення має шкільна дисципліна, яка привчає до певного розкладу дня, правильного чергування праці й відпочинку, виховує точність, акуратність у виконанні своїх обов'язків, привчає до організованості. Як зазначав педагог, «... дисципліна ... виробляє здібність підкорювати свою волю інтересам спільноти і т. ін.». Разом з тим, розмірковуючи над важливістю виховання дисциплінованості, педагог зауважував: «... маємо зазначити, що не всяка дисципліна позитивно впливає на розвиток волі учня. Позитивний вплив має дисципліна розумна, що спрямована на виховання у дитини свідомості своїх обов'язків разом зі свідомістю своєї людської гідності» [1, с. 28]. «Розумна» дисципліна, за Г. Ващенко, має ґрунтуватися на почутті свідомості, а не на почутті страху.

Разом з тим хочемо зазначити, що із закликами виховання волі і характеру, виховання дисциплінованості й організованості, почуття обов'язків перед учнями і загалом перед державою Г. Ващенко звертався не тільки до молоді, але й до керівників фізичного виховання, тобто до вчителів фізичної культури. З цього приводу педагог зазначав: «Щоб виховати учня організованим, сама школа мусить бути добре організована» [1, с. 369]. Вважав, що в школі мусить бути чистота й порядок, школа має жити за певним розкладом, який має відповідати гігієнічним вимогам розумової праці учнів та принципам чергування праці і відпочинку, але сам розклад не слід часто змінювати, бо це буде порушувати порядок шкільного життя.

Видатний педагог наголошував, що у вихованні дітей великого значення має поведінка педагогів: «Вони (педагоги) перші повинні подавати учням зразки дисциплінованості..., стежити за своїм зовнішнім виглядом, щоб, з одного боку, не дати приводу для обвинувачення в неохайності, а з другого, не здаватися смішним модником – чепуруном» [1, с. 370].

Зважаючи на те, що українська система тіловиховання Г. Ващенко не може залишатися незмінною протягом довгих років і вся система фізичного виховання має спиратися на сучасні досягнення науки, у засадах української системи тіловиховання видатний педагог Г. Ващенко наголошував: «... слід брати до уваги невинний розвиток наук, що пов'язані з питанням тіловиховання, перш за все з медициною і психологією» [3]. Отже, вчителі фізичної культури мають використовувати сучасні дослідження з теорії та методики фізичного виховання, використовувати наукові досягнення з психології, фізіології, медицини та інших наук, з якими взаємопов'язана теорія та методика фізичного виховання, адже будь-яка дисципліна не може повноцінно розвиватися, обмежуючись тільки результатами власного предмета [13, с. 19].

Окрім того, Г. Ващенко був впевнений: «Треба учитись у чужинців, засвоювати їх найкращі досягнення в галузі науки, мистецтва, техніки», але разом з тим наголошував: «... засвоювати треба не по-мавп'ячому, а органічно, відповідно до традиції, потреб і психології українського народу» [2, с. 276]. Отже, використання у навчально-виховному процесі новітніх видів фізичних вправ, сучасних фітнес-технологій буде сприяти зацікавленості школярів та виникненню інтересу до фізкультурних занять, залучати школярів до систематичних занять фізичними вправами й внаслідок цього сприятиме вихованню волі і характеру учнівської молоді.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, на сучасному етапі розвитку педагогічної науки та фізичного виховання зокрема, можемо впевнено сказати, що ідеї та погляди видатного педагога Г. Ващенко щодо фізичного виховання молоді не втратили своєї актуальності. Нині пріоритетним завданням та напрямом роботи вчителів фізичної культури у сучасній школі має бути саме виховання волі і характеру засобами фізичного виховання.

Творче використання теоретико-практичних ідей видатного педагога у сучасній школі, впровадження українських традицій й обрядів, впровадження національної культури у фізичне виховання школярів – національних ігор, танців, розваг, турпоходів, екскурсій, фізкультурно-оздоровчих заходів, спортивних змагання, проведення лекцій, бесід базованих на героїко-патріотичному досвіді; застосування новітніх технологій з урахуванням гігієнічних факторів та ідей народного виховання буде сприяти вихованню дисциплінованості, ініціативи, гідності, патріотизму, а найголовніше – вихованню волі і характеру.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів аналізованої проблеми. Подальшого розгляду потребують питання обґрунтування взаємозв'язку фізичного та естетичного виховання, фізичного та патріотичного виховання у науково-педагогічній спадщині Г. Ващенко; профілактичний напрям у фізичному вихованні особистості в концепції Г. Ващенко тощо.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підручник для педагогів / редкол. : А. Алексюк та ін. К. : Школяр. 1995. 385 с.
2. Ващенко Г. Твори. Спогади. Статті. Т. 6. К. : Школяр. 2006. 464 с.
3. Ващенко Г. Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру. Львів. Українські технології. 2001. 56 с.

4. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті. Твори. Т. 5. К. : Школяр. 2003. 335 с.
5. Вишневецький О. Педагогічні етюди. Аналітичні матеріали, концепції, публіцистика, інтерв'ю. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. І.Франка. 2007. 208 с.
6. Вовсянович Г.П. Проблеми фізичного виховання молоді у педагогічній спадщині Г. Ващенка: навч. посіб. Львів : ЛДФЕІ. 2001. 60 с.
7. Гауряк О.Д. Ідеї фізичного виховання у педагогічній спадщині Григорія Ващенка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Хмельницький. 2017. 20 с.
8. Головчук С.Ю. Проблема виховання патріота-державника у педагогічній спадщині Григорія Ващенка (1878–1967) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. 13.00.01. Київ. 2012. 22 с.
9. Гук О. В. Розвиток ідей освіти молоді в педагогічній спадщині Григорія Ващенка : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Дрогобич. 2012. 20 с.
10. Maksymchuk, B., Gurevych, R., Matviichuk, T., Surovov, O., Stepanchenko, N., Opushko, N., Sitovskiy, A., Kosynskiy, E., Bogdanyuk, A., Vakoliuk, A., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2020). Training Future Teachers to Organize School Sport. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 310-327. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/347>.
11. Навчальна програма з «Фізичної культури» для ЗЗСО 10-11 класи (Рівень стандарту). URL: <https://mon.gov.ua/fizichna-kultura-10-11-kl.-standart.doc>.
12. Сапожников С.В. Психологічна підготовка майбутнього вчителя до спілкування з учнями: основні завдання. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2019. № 1 (17). С. 37-44.
13. Теорія і методика фізичного виховання: підруч. : у 2-х т. / за ред. Т.Ю. Круцевич. К. : Олімпійська література. 2008. Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. 391 с.
14. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. в 2 ч. Тернопіль : Навч. книга «Богдан». 2012. Ч. 2. 304 с.

References

1. Vashchenko, H. (1995). *Vykhovannia voli i kharakteru* [Education of will and character]. Kyiv, Shkoliar Publ., 385 p. (In Ukrainian).
2. Vashchenko, H. (2006). *Tvory. Spohady. Statti* [Works. Memoirs. Articles]. Kyiv, Shkoliar Publ., vol. 6, 464 p. (In Ukrainian).
3. Vashchenko, H. (2001). *Tilovykhovannia yak zasib vykhovannia voli i kharakteru* [Physical education as a means of educating the will and character]. Lviv, Ukrainski tekhnolohii Publ., 56 p. (In Ukrainian).
4. Vashchenko, H. (2003). *Khvoroby v haluzi natsionalnoi pamiaty. Tvory* [Diseases in the field of national memory. Writings]. Kyiv, Shkoliar Publ., vol. 5, 335 p. (In Ukrainian).
5. Vyshnevskiy, O. (2007). *Pedahohichni etudy. Analitychni materialy, konctseptsii, publitsystyka, interviiu* [Pedagogical studies. Analytical materials, concepts, journalism, interviews]. Drohobych, Redaktsiino-vydavnychiy viddil DDPU im. I. Franka Publ., 208 p. (In Ukrainian).
6. Vovsianovych, H.P. (2001). *Problemy fizychnoho vykhovannia molodi u pedahohichnii spadshchyni H. Vashchenka* [Problems of physical education of youth in G. Vashchenko's pedagogical heritage]. Lviv, LDFEI Publ., 60 p. (In Ukrainian).
7. Hauriak, O.D. (2017). *Idei fizychnoho vykhovannia u pedahohichnii spadshchyni Hryhoriia Vashchenka*. Avtoref. dys. kand. ped. nauk [Ideas of physical education in the pedagogical heritage of Hryhoriy Vashchenko. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Khmelnytskyi, 20 p. (In Ukrainian).
8. Holovchuk, S. Yu. (2012). *Problema vykhovannia patriota-derzhavnyka u pedahohichnii spadshchyni Hryhoriia Vashchenka (1878–1967)*. Avtoref. dys. kand. ped. nauk. [The problem of education of a patriot-statesman in the pedagogical heritage of Hryhoriy Vashchenko (1878–1967). Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Kyiv, 22 p. (In Ukrainian).
9. Huk, O.V. (2012). *Rozvytok idei osvity molodi v pedahohichnii spadshchyni Hryhoriia Vashchenka*. Avtoref. dys. kand. ped. nauk [Development of ideas of youth education in the pedagogical heritage of Hryhoriy Vashchenko. Abstract of cand. ped. sci. diss.]. Drohobych, 20 p. (In Ukrainian).
10. Maksymchuk, B., Gurevych, R., Matviichuk, T., Surovov, O., Stepanchenko, N., Opushko, N., Sitovskiy, A., Kosynskiy, E., Bogdanyuk, A., Vakoliuk, A., Solovyov, V., & Maksymchuk, I.

(2020). Training Future Teachers to Organize School Sport. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 310–327. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/347>.

11. *Navchalna prohrama z «Fizychnoi kultury» dlia ZZSO 10–11 klasy (Riven standartu)* [Curriculum on “Physical Culture” for ZZSO 10–11 classes (Standard level)]. URL: <https://mon.gov/en/fizichna-kultura-10-11-kl.-standart.doc> (In Ukrainian).

12. Sapozhnykov, S.V. (2019). *Psykhologichna pidhotovka maibutnoho vchytelia do spilkuvannia z uchniamy: osnovni zavdannia* [Psychological preparation of the future teacher to communicate with students: the main tasks]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedagogika i psykhohiia. Pedagogichni nauky* [Bulletin of the Alfred Nobel University. Pedagogy and Psychology. Pedagogical sciences], no. 1 (17), pp. 37–44. (In Ukrainian).

13. In T.Yu. Krutsevych (Ed.). (2008). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia* [Theory and methods of physical education]. Kyiv, Olimpiiska literature Publ., vol. 1, 391 p. (In Ukrainian).

14. Shyian, B.M. (2012). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv* [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil, Navchalna knyha “Bohdan” Publ., part 2, 304 p. (In Ukrainian).

WAYS OF CREATIVE REALIZATION OF G. VASHCHENKO'S IDEAS ABOUT THE DEVELOPMENT OF WILL AND TEMPER IN THE PROCESS OF PHYSICAL EDUCATION IN THE PRACTICE OF A TEACHER OF PHYSICAL CULTURE

Olena D. Hauriak, PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Physical Culture and Foundations of Health, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.

E-mail: o.hauriak@chnu.edu.ua

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-2354-7012>

Antonina M. Bohdanyuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.

E-mail: a.bohdanyuk@chnu.edu.ua

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-8485-9987>

Oksana M. Kyselytsia, PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Physical Culture and Foundations of Health, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.

E-mail: o.kyselytsia@chnu.edu.ua

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8910-3820>

DOI: [10.32342/2522-4115-2021-2-22-1](https://doi.org/10.32342/2522-4115-2021-2-22-1)

Key words: G. Vashchenko's scientific and pedagogical heritage of physical education, physical education, will, character, physical education teacher, modern school.

According to the «Concept of education development for 2015-2025» (2015), «The concept of national-patriotic education of children and youth» (2015), according to the «Conceptual principles of secondary education reform» New Ukrainian School» (2016), one of the strategic tasks of teaching and educating student youth is the formation of a free, spiritually developed personality, and the priority of education, including physical education, is the education of a strong-willed, courageous personality capable of self-development and self-improvement. We believe that these provisions are in line with the ideas and views of the prominent Ukrainian scientist-educator, philosopher and public figure Hryhoriy Hryhorovych Vashchenko (1878–1967), both in the general direction of the professor's ideas on Ukrainian youth education, and on physical education in particular.

This article highlights the ways of creative realization of theoretical and practical ideas of G. Vashchenko on the education of will and character in the process of physical education in the practical work of a physical education teacher of a modern school.

The following methods were used in the study: general scientific (analysis, synthesis, comparison, generalization, analogy) – to substantiate the relevance of the study, to define the conceptual and categorical apparatus, to formulate conclusions; comparative-historical (chronological, problem-thematic and logical-historical method) – for an objective analysis of theoretical and practical ideas of G. Vashchenko on the system of physical education and the use of physical education to educate the will and character of Ukrainian youth; empirical (method of studying pedagogical scientific literature, historiographic, search and bib-

liographic analysis) – for analysis, systematization and generalization of the source base, coverage of scientific achievements of G. Vashchenko; hermeneutic interpretation – to comment on the works and interpret the scientific views of G. Vashchenko on the education of the will and temper of Ukrainian youth by means of physical education.

The creative use of theoretical and practical ideas of an outstanding teacher in the modern school, the introduction of Ukrainian traditions and rites, the introduction of national culture into physical education of schoolchildren – national games, dances, entertainments, hiking, excursions, physical culture and improving actions, sports competitions, giving lectures, conversations based on the heroic and patriotic experience; the use of the latest technologies, taking into account the hygienic factors and the ideas of public education – will contribute to the education of discipline, initiative, dignity, patriotism, and most importantly – the education of will and temper. After all, we must remember that a physical education teacher is not a profession, but a lifestyle.

Одержано 20.08.2021.